

Tartalomjegyzék

Bevezetés	9
Muszorgszkij, a dalköltő	9
Dal, opera, hangszeres mű	10
A kiadásokról	10
Az orosz nevek átírása. Magyar címek és szövegfordítások. Köszönetnyilvánítás	11
I. FEJEZET: A korai dalok	13
Az orosz hagyomány: románc és dal, parasztzene	13
A költői szövegek	16
Ajánlások	17
A párizsi kézirat	18
Szerzői átdolgozások: a korai dalok verziói	19
Tempójelzések, előadási utasítások	21
Az egyes dalokról	22
<i>Falusi dal / Сельская песня</i> (1857/1858) – <i>Hol vagy, csillagocska / Где ты, звездачка</i> (1866?), Nyikolaj Grekov	22
<i>Mondd, miért, lelket leánykám / Отчего, скажи, душа девица</i> (1858), ?	25
<i>Szívem vágya / Meines Herzens Sehnsucht</i> (1858), ?	26
<i>Víg óra / Весёлый час</i> (1858/1859), Alekszej Kolcov	27
<i>Szomorúan susogtak a lombok / Листья шумели уныло</i> (1859), Alekszej Plescsejev	30
<i>Mit érnek önnek a szerelmes szavak? / Что вам слова любви?</i> (1860), Alekszandr Ammoszov	32
<i>Sok terem és kertem van / Много есть у меня теремов и садов</i> (1863), Alekszej Kolcov	34
<i>Az öregember dala / Песнь старца</i> (1863), Goethe, ford. ?	36
<i>Ha találkozhatnék veled / Но если бы с тобою я встретиться могла</i> (1863), Vaszilij Kurocskin	39
<i>Saul dala a csata előtt / Песнь Саула перед боем</i> (1863) – <i>Saul király / Цар Саул</i> (1871?), Vyron (ford. Pavel Kozlov)	40
<i>Szelek fújnak, vad szelek / Дуют ветры, ветры буйные</i> (1864), Alekszej Kolcov ..	46
<i>Éj / Ночь</i> (1864/1871?), Puskin	50
<i>Kalisztratuska / Калистратушка – Kalisztrat / Калистрат</i> (1864), Nyikolaj Nyekraszov	55
<i>Imádság / Молитва</i> (1865), Mihail Lermontov	61
<i>A kutasított / Отверженная</i> (1865), Iván Golc-Miller	64

<i>Bölcshódal Osztrovszkij „Vajdá”-jából / Колыбельная песня из „Воеводы” Островского (1865) – Aludj, aludj el, parasztfiú / Спи, усни, крестьянский сын (1871?), Alekszandr Osztrovszkij</i>	65
<i>Kicsikém / Малютка – Ó miért, hogy szemed néha / Ах, зачем твои глаза порюю (1866), Alekszej Plesecsejev</i>	71
<i>Vágyakozás / Желание (1866), Heine, ford. Lev Mej</i>	74
<i>Könnyeimből / Из слёз моих (1866), Heine, ford. Mihail Mihaljov</i>	76

II. FEJEZET: A zeneszerzői beérés:

dalok az 1860-as évek második felében	77
---------------------------------------	----

<i>Gopak / Гонак – A kobzos / Кобзарь (1866), Tarasz Sevcsenko, ford. Lev Mej</i>	81
<i>Szávisna lelkem / Светик Савишина (1866), Muszorgszkij</i>	87
<i>Ó, te részeges fajdkakas! / Ах ты, пьяная тетеря! (1866), Muszorgszkij</i>	91
<i>A rapnövendék / Семинарист (1866), Muszorgszkij</i>	96
<i>Zsidó dal / Еврейская песня (1867), Lev Mej</i>	103
<i>A csörgő szarka / Стрекотунья белобока (1867), Puskin</i>	105
<i>Gombaszedés / По грибы (1867), Lev Mej</i>	110
<i>Parashti lakoma / Пирушка (1867), Alekszej Kolcov</i>	113
<i>A gézengúz / Озорник (1867), Muszorgszkij</i>	118
<i>A Don mentén kert virít / По над Доном сад цветом (1867), Alekszej Kolcov</i>	125
<i>A kis árva / Сиротка (1868), Muszorgszkij</i>	131
<i>Jerjomuska bölcshódalja / Колыбельная Ерёмушки (1868), Nyikolaj Nyekraszov</i>	135
<i>Gyermekdalocska / Детская песенка (1868), Lev Mej</i>	140
<i>Esti dalocska / Вечерняя песенка (1871), ?</i>	143
<i>A kecskebak / Козёл – Világi mese / Светская сказочка (1867/68), Muszorgszkij</i>	145
<i>A klasszikus / Классик (1867/68), Muszorgszkij</i>	148
<i>A mutatványosbóde / Раёк (1870), Muszorgszkij</i>	151
<i>A Csalán-hegy / Крапивная гора (1874, töredék), Muszorgszkij</i>	159

III. FEJEZET: Ciklusok

<i>Gyermekszoba / Детская – A nyaralóban / На даче, Muszorgszkij</i>	163
Keletkezés	163
Fogadtatás	165
<i>A dadával / С няней – A gyermek / Дитя (1868)</i>	169
<i>A sarokban / В углу (1870)</i>	177
<i>A bogár / Жук (1870)</i>	180
<i>A babával / С куклой (1870)</i>	183
<i>Esti ima / На сон грядущий (1870)</i>	185
<i>Matróz kandúr / Кот Матрос (1872)</i>	187
<i>Utazás nádrárigán / Поехал на палочке (1872)</i>	190

<i>Napfény nélkül / Без солнца</i> (1874), Arszenyij Golenyiscsev-Kutuzov	196
Keletkezés	196
Muszorgszkij és Golenyiscsev-Kutuzov kapcsolata	199
Fogadtatás	202
A versek	204
A ciklus harmóniavilága	210
A dalok formálása	218
<i>A halál dalai és táncai / Песни и пляски смерти</i> , Arszenyij Golenyiscsev-Kutuzov ...	223
Keletkezés, sorrend, kiadások	223
Hatások	225
<i>Bölcshódal / Колыбельная</i> (1875)	225
<i>Szerenád / Серенада</i> (1875)	228
<i>Trepak / Трепак</i> (1875)	232
<i>A hadvezér / Полководец</i> (1877)	237
IV. FEJEZET: A kései dalok	243
1874–1875	243
<i>Az elfeledett / Забытый</i> (1874), Arszenyij Golenyiscsev-Kutuzov	243
<i>Gyászlevél / Надгробное письмо</i> (1874, befejezetlen), Muszorgszkij	247
<i>A meg nem értett / Непонятная</i> (1875), Muszorgszkij	248
Dalok Alekszej Tolsztoj verseire (1877)	251
<i>Nem Isten villámként sújtott le a bánat / Не божиим громом горе ударило</i>	254
<i>Csendesen szállt fel a lélek a tennyei égbe / Горними тихо летела душа небесами</i>	256
<i>A Gőg / Снедь</i>	259
<i>Aj, illik-e legénynek lent fogni? / Ой, честь ли то молодцу лен прясти?</i>	261
<i>Eloszladozik, felszakadozik / Рассеивается, расстунается</i>	263
1877–1879	265
<i>Látomás / Видение</i> (1877), Arszenyij Golenyiscsev-Kutuzov	265
<i>A vándor / Странник</i> (1878?), Rückert, ford. Alekszej Plescsejev	266
<i>Mefisztó dala az Auerbach pincében / Песня Мефистофеля в погребке</i> <i>Ауербача</i> (1879), Goethe, ford. Alekszandr Sztrugovscsikov	267
<i>A Dnyeperen / На Днепре</i> (1879), Tarasz Sevcsenko, ford. Lev Mej	275
V. FEJEZET: Muszorgszkij dalművészete – visszatekintés	283
Radikális művészetszemlélet	283
Muszorgszkij dallamai	286

Sajátos többszólamúság, tonalitás és modalitás	291
Hagyományos és új formák	300
Daltípusok	301
A dalok előadásának közege	303
Előadói gyakorlat	307
Bibliográfia	312
Névmutató	316

Minta - For perusal

Bevezetés

Muszorgszkij, a dalköltő

MUSZORGSKIJ 1857 áprilisában, a Preobrazsenszkij ezred tizennyolc esztendőös ifjú tisztjeként írta első dalát, s 1879. december 23-án, halála előtt jó egy évvel fejezte be az utolsót. Ha a ciklusok – a *Gyermekszoba*, a *Napfény nélkül*, *A halál dalai és táncai* – részeit külön dalokként számítjuk, összesen 66 dalt komponált. Sok ez vagy kevés? Schubert, Schumann életművéhez viszonyítva csekélynek tűnik, az orosz kortársak, Borogyin, Rimszkij-Korszakov, Csajkovszkij daltermését tekintve átlagosnak. Muszorgszkij saját életművén belül, melynek talán legfontosabb, mindenestre legrepresentatívabb műfajában, az operában mindössze egyetlen mű, a *Borisz Godunov* készült el,¹ a hatvannál több befejezett apró műalkotás csúcsteljesítménynek mondható. A folyamatosan, legfeljebb két-három éves kihagyásokkal komponált dalok sorozata elénk tárja Muszorgszkij stílusának meghökkentő változásait, líra és dráma, romantika és realizmus keveredéseit, hullámhegyeket és hullámvölgyeket: a hagyomány, a románc és az orosz dal sajátos átvételétől a parasztszene erős hatásának többszöri megnyilvánulásán át a lírikus dal-fantáziáig és pasztelles, impresszionisztikus elégiáig, a különös deklamációs kísérletektől a színpadi jeleneteken át a balladisztikus életképekig.

Muszorgszkij dalai egyedülállóan teljes képet adnak a zeneszerzőről: az erős drámai vénájú, nagy színészi tehetségű,² egy-egy figurát tökéletesen megjelenítő művészről, a lírai költőről, a finom színek, leheletnyi árnyalatok mesteréről, és nem utolsósorban a kompozícióit folyamatosan javító, precízen és aggályosan dolgozó alkotóról. Dalait tanulmányozva képet nyerhetünk Muszorgszkijról, az emberről, életének és egyéniségének változásairól, bepillantunk – néha szinte restellve hallgatói és elemzői tapintatlanságunkat – az intim szféra rejtett zugaiba. És dalait megismervén differenciált és árnyalt képet szegezhetünk szembe a köztudatban még mindig élő „zse-

1 Második operáját, a *Hovanscsinát* Muszorgszkij – két részlet kivételével – már nem hangszerelte meg, záró jelenete pedig, bár előadták szerzője életében, elveszett. Problematikus a *Borisz Godunov* színpadi formája is, a két, egymástól igen különböző szerzői változat és a Muszorgszkij halála után készült Rimszkij-Korszakov-féle átdolgozás, valamint a további újrahangszerelések miatt. A harmadik opera, *A szorocsinci vásár* töredékekben maradt az utókorra.

2 Több kortárs szem- és fültanú megemlékezik Muszorgszkijnak a házi muzsikálásokon és színelőadásokon megnyilatkozó kiemelkedő előadói és színészi képességeiről, lásd *Modeszt Muszorgszkij. Levelek, dokumentumok, emlékezések*, összeállította és ford. Bojti János és Papp Márta (Budapest: Kávé Kiadó, 1997), 44., 138–139., 188., 255–256. A továbbiakban: MLDE.

niális dilettáns” portréjával, amely portré – ez a kortársak és az utókor ítélete – vörös orrú, zavaros tekintetű alkoholistaként jelenik meg Ilja Repin híres képén és részegen szunnyadó ároklakóként Venedikt Jerofejev nagyszerű *Moszkva-Petuski* regényében.

Dal, opera, hangszeres mű

Bár ebben a kötetben jószereivel csak dalokról esik szó, nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy Muszorgszkij életművében a két legfontosabb műfaj, a dal és az opera között folyamatos a kölcsönhatás. Számos dal mintegy előtanulmány a *Borisz Godunov*, a *Hovanscsina*, *A szorocsinci vásár* zenéjéhez, egy-egy konkrét jelenetéhez, figurájához, színpadi helyzetéhez. Az operákban megnyilvánuló sajátos alkotói szemlélet- és ábrázolásmód, mely kizárólag a hősöket beszélgeti, s rejtve tartja az alkotó véleményét és állásfoglalását, Muszorgszkij érett korszakának dalaiban is jelentkezik – egyedülálló módon a műfaj irodalmában. Zenei forma, a zene folyamatának kialakítása terén is karakterisztikus hasonlóság és kölcsönhatás figyelhető meg az opera, a dal és a kevés, de nagyon jelentős hangszeres mű – a *Szentivánéj a Kopár hegyen* és az *Egy kiállítás képei* – között: a zenei építkezés alapja többnyire egy sajátos fajta variáció.

A kiadásokról

Muszorgszkij 66 dala közül életében 29, többségében 1866 és 1874 között keletkezett darab jelent meg. A kiadásokat maga a zeneszerző korrigálta, s a megjelentetésre előkészítve mindegyik művét alaposan átfésülte-átdolgozta. A halála utáni évtizedekben a kompozíciók többsége Rimszkij-Korszakov közreadásában, részben átdolgozásában jelent meg; ma is találkozni régi, főként német kiadványokban a dalok rimszkij-korszakovi „javításaival”. 1926-ban indult el Pavel Lamm szerkesztésében Muszorgszkij műveinek összkiadása.³ Ebben a művek kottaszövege a zeneszerző korrigálta első kiadások alapján, illetve ennek hiányában az autográf alapján került közreadásra. 1928 és 1939 között az összkiadás nyolc kötete látott napvilágot, benne az összes dal és a meghangszerelt változatok is. A zenekari műveket, illetve zenekarkíséretes dalokat és kórusokat magába foglaló VII. kötet publikálása azonban félbeszakadt, a kiadatlan partitúrákból 1939 óta csak néhány jelent meg nyomtatásban. Az 1980-as években meghirdetett új Muszorgszkij-összkiadásból⁴ mindeddig a bevezető tanulmánykötet (1989) és a *Borisz Godunov* első verziójának partitúrája (1996) jelent meg.

3 *М. Мусоргский. Полное собрание сочинений*, szerk. P. A. Lamm (Moszkva: Állami Zenei Kiadó, Wien: Universal Edition, London: Oxford University Press, 1928–1939).

4 *Полное академическое собрание сочинений*, szerk. Je. Levasov (Moszkva: Muzika Kiadó, Mainz: Schott, 1989, 1996).

Sok termem és kertem van / Много есть у меня теремов и садов (1863),
szöveg: Alekszej Kolcov

Sok termem és kertem van,
és végtelen mezőim,
és sűrű erdőim, sűrű, sűrű erdőim.

Много есть у меня теремов и садов,
и раздольных полей,
и дремучих лесов, дремучих, дремучих
лесов.

Sok igazgyöngyöm és szőrmém van,
tarka ruháim, drága szőnyegek.

Много есть у меня жемчугов и мехов,
разноцветных одежд, драгоценных ковров.

A lakomákhoz sok ezüstöm van,
a beszélő szép szavaim,
a vígsághoz borom, a vígsághoz borom!

Много есть у меня для пиров серебра,
для бесед красных слов,
для веселья вина, для веселья вина.

De tudom, mire keresek bűvös füveket;
de tudom, hogy magam miért búsulok...

Но я знаю, на что трав волшебных ищу,
но я знаю, о чём сам с собою грущу...

Jelentős állomás ez a dal a fiatal Muszorgszkij zeneszerzői pályáján; bizonyos vonásai a négy évvel későbbi, már az érett kori nagy dalok közé tartozó *Paraszti lakoma* felé mutatnak, amely szintén Alekszej Kolcov versére készült. Karakterében egy korábbi dallal is rokonságot tart: a szintén Kolcov-versre komponált *Vidám órával*. Amiben azonban erőteljesen különbözik a *Sok termem és kertem van* az előző Kolcov-megzenésítéstől, az a főrészt – nagyjából a teljes dal háromnegyede – zenéjének hiteles népi-paraszti jellege. Az énekszólám – basszushang, akárcsak a *Paraszti lakomában* – 6/4-es lejtése, délceg ünnepi tartása az epikus népének szellemi örökségét hordozza, a zongoraszólám tercelései, tartott pedálhangok alatti-feletti figurációi az orosz népi és egyházzenei többszólamúság figyelemre méltó stilizációi (4. kotta).

Mindezen vonzó tulajdonságaival együtt is különös konglomerátum ez a dal. A népi heterofónia technikája a liszti és schumanni zongorastílus jellegzetes akkordikus felrakásaival vegyül, a „podgoloszki” („mellékszólámok”) összecsengései merész plagális harmóniasorokkal. A *Vidám órából* átvett többszörös oktávkopulációs és virtuóz trillák szinte zenekari hangzást sugallnak a zongoraközjátékokban. Az énekszólám délceg lejtésű, de sok esetben nem dallamosan, hanem darabosan ellenpontozza a zongorát. Gyakran megfigyelhető a korai dalokban, hogy Muszorgszkij az ének melódiájánál nagyobb gondot fordít a zongoraszólám kidolgozására; talán e dalban jut a legtovább az énekszólám „dallamellenességében”. S nemcsak a népiség keveredik a dalban a liszti, schumanni romantika elemeivel, hanem az epikus hangvétel a lírai románccal: a zárórész, a szerelmi vágy zenei megfogalmazása, szubjektív hangvételével teljesen eltávolodik a főrészt stilizált népiségtől. Az ellentét túlságosan nagy, a darab két részre szakad. Mindazonáltal nemcsak a főrészt népisége figyelemre méltó,

hanem a zárórész gyöngéd és bensőséges karaktere, a titokzatos vágyakozás finom és szép zenéje is.

Kolcov költeményéből – a második versszakot elhagyva – Muszorgszkij kétrészes formát, romantikus ellentétpárt komponált, melyből az első, 6/4-es H-dúr szakasz a háromtagú főrész, a második, 4/4-es h-moll szakasz a záró formarész, mintegy a kóda szerepét tölti be. A főrész háromtagúsága első hallásra a visszatéréses **A B A'** dalforma érzetét kelti, alaposabb vizsgálódás után kiderül, hogy mindhárom tag ugyanazon témák variálásából épül.

A *Sok termem és kertem van* bizonyára hosszas keresgélés, talán gyötrődés után kialakított mű, melynek nincs ugyan egységes stílusa, a sokfélesége viszont ígéretes. A dal csak a párizsi kéziratban maradt ránk.

4. kotta: *Sok termem és kertem van*, 11–14. ütem

и дре - му - чих ле - сов, дре -

му - чих, дре - му - чих ле - сов.

замедляя